

*Jurij Hajduk**, *Tomasz Stępniewski***

Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania uwarunkowań i instrumentów związanych z prowadzoną przez Rosję wojną hybrydową z Ukrainą. Szczególny nacisk zostanie położony na wojnę informacyjną Rosji z Ukrainą. Wynika to z faktu, że Rosja w walce o wpływy na Ukrainie wszczęła zakrojoną na szeroką skalę i dobrze zaplanowaną wojnę informacyjną. Gdy bierze się pod uwagę specyfikę przestrzeni informacyjnej na Ukrainie, która w odróżnieniu od rosyjskiej nie jest skonsolidowana w jednych rękach, należy zauważyć, że sięga ona do najbardziej charakterystycznych narzędzi właściwych propagandzie, często czerpie przy tym wzory z propagandy radzieckiej. Dodatkowo działaniom propagandowym ze strony Rosji wobec Ukrainy towarzyszą również działania militarne – konflikt konwencjonalny na obszarze południowo-wschodniej Ukrainy.

1. Wojna hybrydowa – kilka uwag wprowadzających

Pod koniec 2013 r. na Ukrainie wybuchły protesty społeczne zwane Euromajdanem. Owe zmiany okazały się turbulentne na ukraińskiej scenie politycznej. W ich wyniku usunięty został prezydent Wiktor Ja-

* Dr **Jurij Hajduk** – Katedra Stosunków Międzynarodowych, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie.

** Dr hab. **Tomasz Stępniewski** – kierownik Katedry Studiów Wschodnich, Instytut Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II oraz Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie.

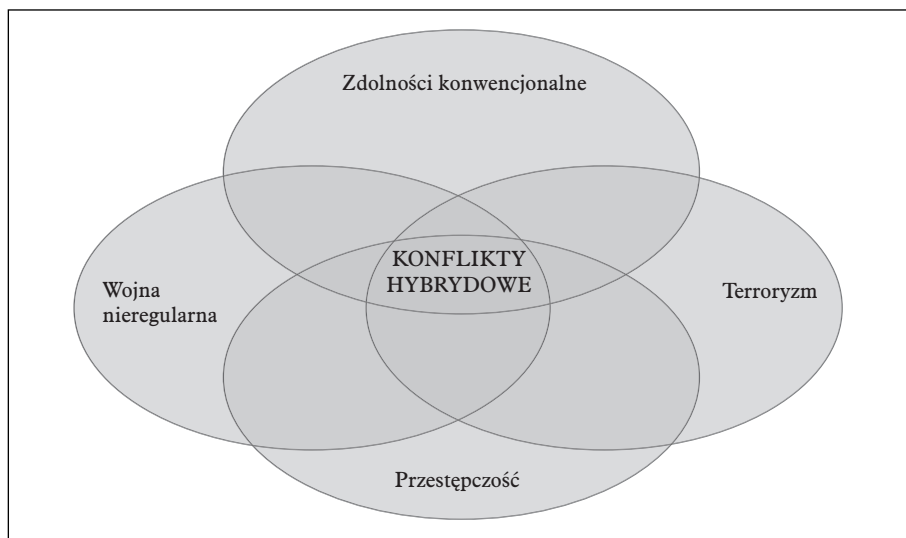
nukowycz¹, a pośrednio doszło do konfliktu na południowo-wschodniej Ukrainie (*de facto* do wojny Rosji z Ukrainą). Nie jest to jednak typowa wojna, lecz „wojna hybrydowa” – używanie siły militarnej przez Rosję bez przyznawania się do tego faktu (oficjalnie mamy do czynienia z separatystami w Doniecku i Ługańsku) oraz równoczesne prowadzenie na szeroką skalę innych wojen z Ukrainą: informacyjnej (propaganda), kulturowej, historycznej itd.

Dość często w literaturze przedmiotu można spotkać stwierdzenie, że wojna Rosji z Ukrainą jest klasycznym konfliktem hybrydowym. Dlatego też – w sposób bardzo skrótowy – warto odnieść się do znaczenia tego terminu. Zagadnienie wojny hybrydowej zostało upowszechnione przez Franka Hoffmana, który twierdzi, że „zagrożeniem hybrydowym jest jakikolwiek adwersarz używający kombinacji broni konwencjonalnej, nieregularnej taktyki, terroryzmu i przestępczości w tym samym czasie i na tym samym polu bitwy celem osiągnięcia celów politycznych” („Any adversary that simultaneously employs a tailored mix of conventional weapons, irregular tactics, terrorism, and criminal behavior in the same time and battlespace to obtain their political objectives”)². Samo zjawisko wojny hybrydowej nie jest niczym nowym i już od starożytności możemy mówić o konfliktach hybrydowych. Sam konflikt może przebiegać na wielu płaszczyznach: politycznej, militarnej, gospodarczej, społeczno-kulturowej, psychologicznej, informacyjnej (propagandowej) itd. Poniżej ukazano złożoność konfliktu hybrydowego oraz jego elementy składowe.

¹ Po raz drugi w ciągu dekady Ukraińcy zaprotestowali przeciwko tej samej osobie – Wiktorowi Janukowyczowi. Pierwszy raz wobec fałszerstw wyborczych W. Janukowycza („pomarańczowa rewolucja”), drugi raz (Euromajdan) ze względu na niepodpisanie umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Szerzej na temat pomarańczowej rewolucji i jej konsekwencji dla społeczeństwa i polityki ukraińskiej zob. np. *Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*, red. D’Anieri Paul, Washington, DC and Baltimore 2010; A. Wilson, *Ukraine’s Orange Revolution*, New Haven–London 2005; *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine’s Democratic Breakthrough*, red. A. Åslund, M. McFaul, Washington, D.C. 2006; T. Kuzio, *From Kuchma to Yushchenko. Ukraine’s 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution*, „Problems of Post-Communism”, Vol. 52, No. 2, March/April 2005; *Wiele twarzy Ukrainy*, red. I. Chruślińska, P. Tyma, Lublin 2005.

² F. Hoffman, *On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats*, “War on the Rocks”, 28 July 2014, <http://warontherocks.com> [dostęp 20.12.2015].

Wykres 1. Zakres konfliktów hybrydowych według Franka G. Hoffmana (2009 r.)

Źródło: F.G. Hoffman, *The (Re)Emergence of Hybrid Threats*, prezentacja dla Marine Corps Warfighting Laboratory, MCB Quantico, May 2009, podają za: M.A. Piotrowski, *Konflikt nigdy nie jest prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 2 (LXVIII)/2015, s. 34.

2. Rosja „odrodzona”

Upadek Związku Radzieckiego – państwa totalitarnego, w którym korzystanie z wolności słowa było traktowane jak straszna zbrodnia – według współczesnych władz Rosji stanowi jedną z największych tragedii w zakresie geopolityki XX w.³ Zgodnie z rosyjską doktryną powstały ład pozimnowojenny, z dominującą pozycją szeroko rozumianego Zachodu, a szczególnie Stanów Zjednoczonych, stał się nie do przyjęcia. Zwycięstwo w II wojnie czeczeńskiej, eliminacja przez Władimira Putina zastanych układów oligarchicznych rządzących Rosją za czasów Borysa Jelcyna i rosnące ceny surowców energetycznych przyczyniły się do zbudowania nowego układu politycznego, w całości podporządkowanego Putinowi i jego otoczeniu. Wolność słowa w tych warunkach ponownie ulega ograniczeniu: likwidowane są media niewygodne dla władz na Kremlu, elimi-

³ Zob. *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10 февраля 2007 г. Мюнхен*, http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml [dostęp 25.10. 2015].

nowani są dziennikarze przekazujący informacje niewygodne dla rządzących dygnitarzy, a zwłaszcza w jakikolwiek sposób podważające zasadność polityki realizowanej przez rząd i prezydenta. Wszystkie najważniejsze stacje telewizyjne, radiowe oraz gazety o największych nakładach zostają podporządkowane interesom grupy rządzącej, które z kolei stają się tożsame z interesami państwa.

Mając na względzie sprawne funkcjonowanie nowo powstałej, w pełni kontrolowanej przestrzeni informacyjnej oraz nowe wyzwania geopolityczne, rząd stworzył nową doktrynę bezpieczeństwa informacyjnego, która zakłada „rozwój i udoskonalenie infrastruktury jedynej przestrzeni informacyjnej Federacji Rosyjskiej”⁴, której zadaniem będzie również przekazywanie „wiarygodnych informacji zarówno obywatelom Rosji, jak i cudzoziemcom”⁵. Realizacji zadania służy platforma telewizyjna, która w całości kontrolowana jest przez państwo. W ramach podjętych działań Wszechrosyjska Państwowa Kompania Telewizyjna i Radiowa kontroluje pięć ogólnopaństwowych stacji telewizyjnych, w tym 80 regionalnych, i pięć stacji radiowych. Ponadto państwo finansuje stację telewizyjną nadającą w językach angielskim, hiszpańskim i arabskim (Russia Today). W rosyjskiej przestrzeni medialnej funkcjonują także stacje telewizyjne kontrolowane przez korporacje państwowe, np. Gazprom, i osoby należące do grupy rządzącej bądź jej bliskie, np. Narodowa Grupa Medialna kontrolowana przez Jurija Kowalczuka⁶. Wszystkie te media w swojej polityce redakcyjnej kierują się zasadą pozytywnego przedstawiania poczynań rządu i prezydenta Putina. W tym celu stosują znane mechanizmy propagandy, wywodzące się jeszcze ze Związku Radzieckiego, udoskonalają je przez korzystanie z nowych technologii przekazywania informacji. Manipulując symbolami, posługując się półprawdami albo kłamstwami, stawiają sobie za cel wpływanie na „zbiorowe postawy”⁷. Działania te, jak

⁴ Доктрина информационной безопасности Российской Федерации, 9 сентября 2000 г., <http://www.scrf.gov.ru/documents/6/5.html> [dostęp 25.10. 2015].

⁵ Ibidem.

⁶ Кто владеет СМИ в России: ведущие холдинги, http://www.bbc.com/russian/russia/2014/07/140711_russia_media_holdings [dostęp 27.10. 2015].

⁷ Zob. definicja „propagandy” zaproponowana przez jednego z założycieli „teorii propagandy” Harolda Lasswela (H.D. Lasswell, *The Theory of Political Propaganda*, „The American Political Science Review”, Vol. 21, No. 3/1927, s. 627, http://www.jstor.org/stable/1945515?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents, dostęp 25.10.2015). Dodatkowo proponujemy kolejną definicję pojęcia: „Propaganda stanowi technikę kształtowania opinii; polega ona na manipulowaniu symbolami bez odwoływania się do rozumu, na poszukiwaniu korelacji między tymi manipulowanymi symbolami a powszechnie istniejącymi już w umysłach obywateli emocjami. Propaganda jest główną techniką kontrolowania i kierowania masowymi akcjami

można założyć, odwołując się do wspomnianej już doktryny informacyjnej FR, nakierowane są na wyeliminowanie zagrożenia polegającego na dążeniu niektórych państw „do dominacji i naruszania jej – Rosji – interesów w światowej przestrzeni informacyjnej i jej alienacji z rynków informacyjnych” (zarówno z wewnątrzrosyjskiego, jak i światowego)⁸. W dalszej części dokument stwierdza, że to głównie państwa zachodnie opracowują koncepcje wojen informacyjnych, mających na celu stworzenie środków wpływu na przestrzeń informacyjną innych państw, czyli Rosji⁹.

3. Nowe zagrożenia dla „odrodzonej” Rosji – zarys problemu

W odpowiedzi na zdefiniowane w Rosji zagrożenia powstało/powstaje szereg instytucji analitycznych, w tym także licznych placówek naukowo-badawczych – co podkreśla w swoim opracowaniu Jolanta Darczewska¹⁰ – które podejmują działania na rzecz ich eliminacji. W zakres tych działań wchodzi tzw. wojna informacyjna, rozumiana przez jednego z głównych rosyjskich ideologów wspierających ośrodek decyzyjny na Kremlu, czyli Igora Panarina, jako „działania wieloaspektowe (zestaw operacji informacyjnych) nakierowane na system zarządzania państwem i siłami zbrojnymi strony przeciwnej, na jej kierownictwo wojskowo-polityczne, które już w czasach pokoju było przychylnie podejmowaniu korzystnych dla strony inicjującej wpływ informacyjny decyzji, a w czasie samego konfliktu mogłoby sparaliżować całą infrastrukturę zarządzania przeciwnika”¹¹. Odbywa się ona na kilku płaszczyznach: politycznej, dyplomatycznej, finansowo-gospodarczej, innowacyjnych technologii i wojskowej¹². Powszechnie uważa się, że działania w ramach wojny informacyjnej nakierowane są na

w kontrowersyjnych kwestiach nowoczesnego świata” (cyt.: F.G. Willson, *A Theory of Public Opinion*, Chicago 1962, s. 160–161, za: S. Kuśmierski, *Teoretyczne problemy propagandy i opinii publicznej*, Warszawa 1980, s. 87–88). Sam sposób definiowania w zasadniczy sposób nie zmienił się z rozwojem nauki o komunikowaniu, zarówno na świecie, jak i w Rosji, w związku z czym stosowanie definicji tego pojęcia, sięgając do źródeł z XX w., nie stwarza zagrożenia dla poprawnego jej rozumienia.

⁸ *Доктрина информационной безопасности...*, op.cit.

⁹ Ibidem.

¹⁰ J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja Krymska – studium przypadku*, „Punkt Widzenia OSW”, nr 42, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2014, s. 9–10.

¹¹ Cyt.: И. Панарин, *СМИ, пропаганда и информационные войны*, Москва 2012, http://propagandahistory.ru/books/Igor-Panarin_SMI-propaganda-i-informatsionnye-voyny/ [dostęp 27.10.2015].

¹² Ibidem.

„masową świadomość w międzynarodowej rywalizacji systemów cywilizacyjnych w przestrzeni informacyjnej”, i że w tym celu sięgają do sposobów kontroli nad zasobami informacyjnymi będącymi jednocześnie „bronią informacyjną”¹³. Należy je realizować za pomocą: propagandy; wywiadu, w tym także monitoringu mediów i analizy sytuacji społeczno-gospodarczo-politycznej; komponentu organizacyjnego, czyli kanałów koordynacyjnych i sterowniczych, których zadaniem jest wywieranie wpływu na media w celu zbudowania korzystnej dla siebie opinii publicznej; operacji sił specjalnych, inaczej dywersyjnych, które mogą być prowadzone w imieniu innych podmiotów¹⁴.

We współczesnym świecie wojna ta odbywa się – według Panarina – między „Trzecim Rzymem” (Rosją) a Trzecią Kartaginą (Londynem, ale nie tylko, również całym zachodnim światem)¹⁵, co w sposób wyraźny koresponduje z geopolityczną wizją, o której była mowa wcześniej. W sposób szczególny tzw. kolorowe rewolucje, które realizowane są według Rosji przez Stany Zjednoczone, stanowią wielkie zagrożenie dla porządku świata i należy przeciwstawiać się takiemu rodzajowi aktywności na scenie międzynarodowej. Zagrożają one bowiem między innymi „ruskiemu światu” (*Русский мир*) – obszarowi prawosławia, do którego należą państwa wywodzące się kulturowo i cywilizacyjnie z jednego, ruskiego korzenia. Świat ten – według głównego autora idei Aleksandra Dugina – jest jedyną cywilizacją/przestrzenią mogąca stać się przeciwwagą dla „świata amerykańskiego”¹⁶.

4. Walka informacyjna z „pomarańczowym zagrożeniem”

Władze na Kremlu uznały, że przykładem próby wkroczenia świata amerykańskiego do „ruskiego świata” stała się tzw. pomarańczowa rewolucja na Ukrainie, która była sprzeciwem wobec autorytarnego sposobu sprawowania władzy przez ówczesnego prezydenta Leonida Kucznię, popieranego przez Rosję, oraz sfałszowania wyborów prezydenckich na korzyść prorosyjskiego kandydata na to stanowisko – Wiktora Janukowycza, którego kontrkandydatem z kolei był Wiktor Juszczenko, stawiający na integrację z Unią Europejską. W celu wyeliminowania wpływu Zachodu na Ukrainę jako części „ruskiego świata” zintensyfikowano działania charakterystyczne dla wojny informacyjnej. Rosyjskie media, sięgając do sta-

¹³ Za: J. Darczewska, op.cit., s. 12.

¹⁴ Zob. ibidem, s. 15–16.

¹⁵ И. Панарин, *Вторая мировая информационная война. Как в ней победить Россию?*, <http://www.km.ru/spetsproekty/2015/09/28/mirovaya-ekspansiya-ssha/764831-vtoraya-mirovaya-informatsionnaya-voyna-kak-> [dostęp 26.10.2015].

¹⁶ А. Дугин, *Русский мир*, <http://arcto.ru/article/1393> [dostęp 27.10.2015].

rych radzieckich mitów „zachodnich agresorów” i „faszyzmu”, szerzyły informację o odradzaniu się na Ukrainie nacjonalizmu i faszyzmu. Przekonywały o zorganizowanym charakterze rewolucji, która była finansowana przez Zachód dążący do rozmieszczenia wojsk NATO np. w Sewastopolu, będącym w świadomości wielu Rosjan oraz dużej części społeczeństw postradzieckich miejscem sławy armii radzieckiej, symbolem sprzeciwu wobec faszyzmu. Rozpowszechniano także informację o obozach szkoleniowych ukraińskich nacjonalistów, głoszących hasła „Ukraina dla Ukraińców”. Demonstracje ludności na Majdanie były przedstawiane w telewizji jako „masowe nieporządki”¹⁷, które grożą wojną domową i rozpadem państwa – stosowano w tym celu wszelkie działania charakterystyczne dla propagandy. Podobne treści były transmitowane również przez większość ukraińskich telewizji, kontrolowanych przez grupy finansowo-polityczne/oligarchów¹⁸, których interesy w znacznym stopniu były uzależnione od rosyjskiej gospodarki i dla których przychylność Rosji była niezbędna do ich prowadzenia.

Ukraiński rynek medialny również po 2005 r. nie przeszedł większych zmian: zmonopolizowany przez grupy finansowo-polityczne/oligarchów podporządkowany był interesom swoich właścicieli¹⁹. „Media – mimo głoszonych postulatów i idei w czasie pomarańczowej rewolucji – nie stały się niezaangażowanymi przekazicielami i «stróżami» demokracji, lecz bardziej zaczęły przypominać fabryki, gdzie produkowane są «przedstawienia»”²⁰. Można by powiedzieć, że charakterystyczną cechą ukraińskiego rynku jest to, iż w większości zdominowany on był/jest przez brukowe dzienniki, stacje telewizyjne i radiowe, które z kolei skupiają się na upowszechnianiu rozrywki i stanowią narzędzie wpływu na decyzje polityczne podejmowane w interesie ich właścicieli²¹. W porównaniu z rosyjską ukraińska przestrzeń informacyjna nie jest zmonopolizowana przez rządzącą grupę, a rząd ukraiński, mimo podejmowanych i – należy stwierdzić z perspektywy czasu – dosyć sporadycznych starań, nie zdołał powołać publicznych mediów, które mogłyby zapewnić powstanie nieza-

¹⁷ Zob. *Авторская программа Аркадия Мамотова*, http://russia.tv/video/show/brand_id/9361/episode_id/108505/video_id/108505/ [dostęp 29.10.2015].

¹⁸ Na przykład: Telewizja „1+1”, Telewizja „Inter”, Telewizja ICTV, Telewizja „Novyj Kanal”.

¹⁹ J. Hajduk, *Władza i media we współczesnej Ukrainie*, w: *Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej. 20 lat doświadczeń*, red. A. Koseski, J. Wojnicki, Pułtusk 2011, s. 106–107.

²⁰ Y. Hayduk, *Ukraińska sfera publiczna*, w: *Dylematy rozwoju Ukrainy*, red. L. Hur-ska-Kowalczyk, Szczecin 2011, s. 104.

²¹ Ibidem, s. 105.

łej stacji telewizyjnej, niepodporządkowanej ani państwu, ani które-
mukolwiek z oligarchów. Ponadto, co podkreśla znawczyni ukraińskiego
ryнку mediów Diana Dutsyk, Ukraina nie wypracowała polityki w dzie-
dzinie bezpieczeństwa informacyjnego. Dokumenty, które zostały przy-
jęte przez rząd i dotyczą polityki informacyjnej, są niezadowalające, jeśli
chodzi o zapewnienie bezpieczeństwa informacyjnego²².

W tej sytuacji Rosja realizująca politykę zapewnienia bezpieczeństwa
informacyjnego – nie dopuszczając do wkroczenia innych państw do
tzw. ruskiego świata, do którego należy również Ukraina – wraz ze swo-
ją zmonopolizowaną przestrzenią informacyjną podjęła systematyczne
działania na rzecz przejęcia kontroli nad ukraińską przestrzenią infor-
macyjną. Uczyniła to, po pierwsze, przez wzmocnienie wpływu na pro-
sorskich oligarchów będących właścicielami większości mediów ukra-
ińskich, czyli aktywizowała tzw. agentów wpływu; po drugie, bardziej
aktywnie zaczęła eksportować wyprodukowane przez rosyjski przemysł
telewizyjny i filmowy produkty na ukraiński rynek informacyjny, któ-
rych cechą charakterystyczną było gloryfikowanie rosyjskich bohate-
rów, rosyjskiego sposobu życia społecznego i politycznego; po trzecie,
wspierała takie partie polityczne, jak: Komunistyczna Partia Ukrainy,
Postępową Socjalistyczną Partia Ukrainy, „Rodina”, „Russkij Blok” i lo-
kalne organizacje pozarządowe: Rusyczi, Tuskaja Obszczina Kryma,
Russkij Mir czy Oplot.

Badania statystyczne już w 2007 r. podkreślały skuteczność takich
działań. 29,5% obywateli deklaroowało, że czuje się częścią rosyjskiej/ra-
dzieckiej tradycji kulturowej, z czego 44,5% zamieszkiwało w obwodach
południowych, a 48,8% we wschodnich²³.

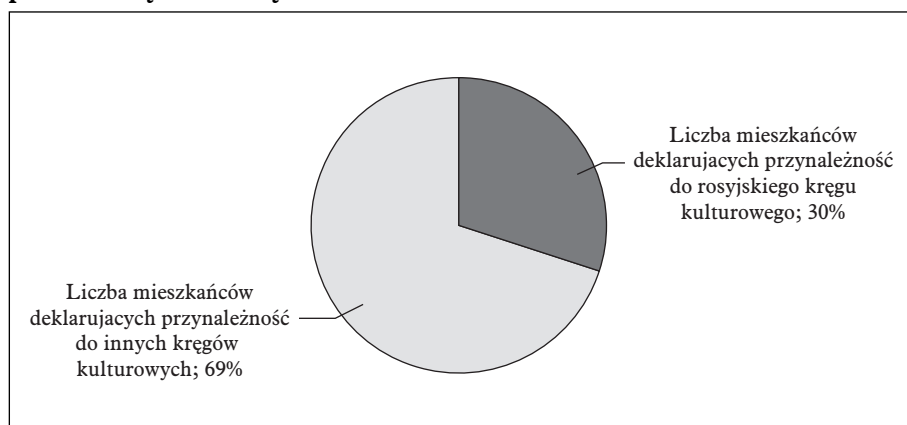
Potwierdzeniem przedstawionych statystyk jest kolejne badanie socjo-
logiczne przeprowadzone przez ukraiński ośrodek badawczy Centrum Ra-
zumkowa, w którym m.in. poproszono respondentów o wskazanie stopnia
bliskości między Ukrainą a niektórymi państwami z nią sąsiadującymi.
Badania przeprowadzono w roku 2006 i powtórzono rok później²⁴.

²² Д. Дуцик, *Українська інформаційна політика в умовах війни: критичні зауваження*, w: *Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії, Аналітичний звіт*, Київ 2015, s. 8, https://dl.dropboxusercontent.com/u/30479341/Telekritika_analytics_propaganda_2015.pdf [dostęp 27.10.2015].

²³ Р. Шутов, *Російський інформаційно-психологічний вплив в Україні в контексті збройного конфлікту*, w: *Протидія російській інформаційній...*, op.cit., s. 13.

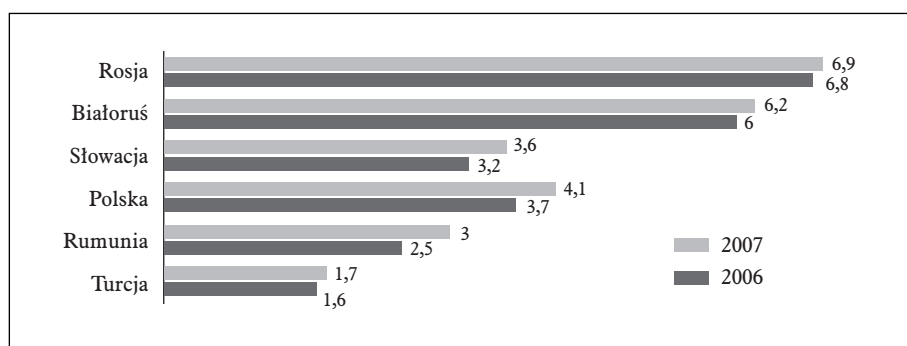
²⁴ Opracowanie własne na podstawie: *Наскільки жителі різних регіонів України та деяких сусідніх країн близькі Вам за характером, звичаями, традиціями? (динаміка 2006–2007) (регіональний розподіл)*, http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=720 [dostęp 27.10.2015].

Wykres 2. Liczba obywateli Ukrainy identyfikujących się z rosyjską przestrzenią kulturową

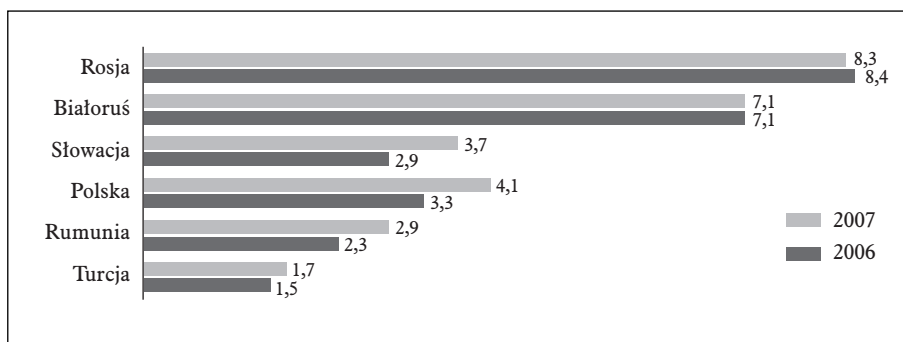
Źródło: P. Шутов, *Російський інформаційно-психологічний вплив в Україні в контексті збройного конфлікту*, w: *Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії, Аналітичний звіт*, Київ 2015, s. 8, https://dl.dropboxusercontent.com/u/30479341/Telekritika_analytics_propaganda_2015.pdf [dostęp 27.10.2015].

Wykres 3. Stopień bliskości Ukrainy i niektórych państw z nią sąsiadujących. Lata 2006–2007 (Ukraina)

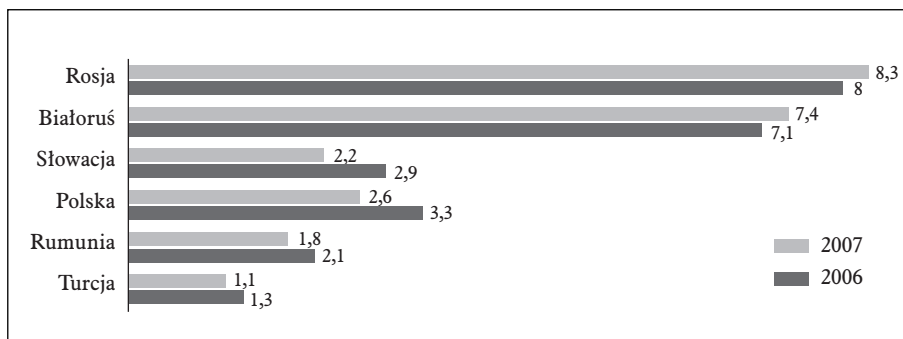
Źródło: *Наскільки жителі різних регіонів України та деяких сусідніх країн близькі Вам за характером, звичаями, традиціями? (динаміка 2006–2007) (регіональний розподіл)*, http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=720 [dostęp 27.10.2015].

Wykres 4. Stopień bliskości Ukrainy i niektórych państw z nią sąsiadujących. Lata 2006–2007 (wschód Ukrainy)

Źródło: *Насіільки жителі різних регіонів України та деяких сусідніх країн близькі Вам за характером, звичаями, традиціями? (динаміка 2006–2007) (регіональний розподіл)*, http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=720 [dostęp 27.10.2015].

Wykres 5. Stopień bliskości Ukrainie niektórych państw z nią sąsiadujących. Lata 2006–2007 (Południe Ukrainy)

Źródło: *Насіільки жителі різних регіонів України та деяких сусідніх країн близькі Вам за характером, звичаями, традиціями? (динаміка 2006–2007) (регіональний розподіл)*, http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=720 [dostęp 27.10.2015].

Badania wyraźnie wskazują – w stosunku zarówno do całej Ukrainy, jak i do jej regionów we wschodniej i południowej części – że mieszkańcom Ukrainy bliższe są Rosja i Białoruś, po czym dopiero wskazują na Polskę czy Słowację. Należy w tym miejscu podkreślić, że takie wyniki nie zależą wyłącznie od szeroko zakrojonych działań rosyjskich mediów i tzw. agentów wpływu, ale jednak wskazują na podatność dużej części ukraińskiego społeczeństwa, a szczególnie tej, która zamieszkuje wschodnią i południową część Ukrainy, na rosyjskie wpływy. Kolejne badania dowodzą, że średni poziom zaufania do rosyjskich mediów w ukraińskim społeczeństwie w latach 2005–2013 był dosyć wysoki. W badaniu przepro-

wadzonym przez wspomniane już Centrum Razumkova 7,43% respondentów odpowiedziało, że całkowicie ufa rosyjskim mediom, a 36,44% – częściowo²⁵. W związku z tym można założyć, że łatwym celem wpływu psychologiczno-informacyjnego stają się ukraińscy obywatele o postawie prorosyjskiej, mający nieograniczony dostęp do rosyjskich mediów oraz wyprodukowanych przez nie i retransmitowanych przez ukraińskie media programów gloryfikujących rosyjską kulturę i rosyjskie wartości, dotyczących sprawnego funkcjonowania państwa opartego w dużej mierze na autorytecie jego przywódcy Władimira Putina, pragnącego odbudować potęgę Rosji²⁶.

5. Ręka Zachodu i faszyci na barykadach

W okresie nasilenia się proeuropejskiej polityki zagranicznej, co znalazło wyraz w zaawansowanych przygotowaniach do podpisania umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z Unią Europejską – co ciekawe, przez rząd, wydawałoby się, przychylny jej interesom – Rosja zintensyfikowała walkę informacyjną w celu niedopuszczenia do podpisania tego dokumentu. Cała rosyjska przestrzeń informacyjna przepełniona była informacjami o niebezpieczeństwach dla Ukrainy wynikających z tej umowy. Stawiano i udowodniano tezy o upadku ukraińskiego przemysłu, bezrobociu i w konsekwencji bankructwie Ukrainy. Straszono kulturowym i gospodarczym odseparowaniem Ukrainy od Rosji jako państwa zawsze jej przychylnego, co w konsekwencji miało doprowadzić nawet do rozpadu państwa²⁷. Często w mediach korzystano z teorii spiskowych, w każdym działaniu Ukrainy dostrzegano tzw. rękę Zachodu²⁸. Informacje te były transmitowane krótko przed planowanym podpisaniem umowy, a także po jej niepodpisaniu, również przez te ukraińskie media, które były własnością oligarchów popierających rządzącą w tym czasie Partię Regionów. Podejmowano także, z pomocą tzw. agentów wpływu, próby tworzenia faktów medialnych, takich np. jak organizacja demonstracji

²⁵ Opracowanie własne na podstawie: *Чи довіряєте Ви ЗМІ Росії? (динаміка, 2000–2013)*, http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=86 [dostęp 27.10.2015].

²⁶ Zob. P. Шутов, op.cit., s. 13.

²⁷ Zob. *Евроинтеграция разделила Украину*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1147080> [dostęp 27.10.2015].

²⁸ W jednym z materiałów wyemitowanych w rosyjskiej telewizji państwowej „Rossija 1” prowadzący dziennikarz wynosi na piedestał działania rosyjskiego prezydenta Władimira Putina, który w jednym ze swoich przemówień porównał Wilno 2013 do Monachium 1933 i nie pozwolił UE ze wsparciem USA na podział Europy. Zob. *Україна и евроинтеграция: усилия ЕС пошли прахом*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1161927#> [dostęp 28.10.2015].

ludności przeciwko podpisaniu umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską²⁹.

Pretekstem do kolejnego zintensyfikowania działań rosyjskich mediów stała się demonstracja ukraińskich obywateli przeciwko niepodpisaniu przez prezydenta Janukowycza umowy stowarzyszeniowej z UE. Od grudnia 2013 r. do lutego 2014 r. rosyjskie media, wraz z częścią ukraińskich, z różnych przyczyn przyjaznych interesom Rosji, w odpowiedzi na brak kontroli nad zdarzeniami, które miały miejsce w tym okresie na kijowskim Majdanie Niepodległości, emitowały materiały, których zadaniem były – jak mówi Roman Szutow, ukraiński ekspert ds. mediów i przestrzeni informacyjnej – „dehumanizacja i demonizacja ugrupowań rewolucyjnych, przekazywanie nieprawdziwych informacji odbiorcom (a szczególnie tym z regionów) o celach i metodach ruchu protestacyjnego”³⁰. Materiały emitowane przez rosyjskie media były pełne – jak to określają autorzy raportu dotyczącego agresji informacyjnej Rosji na Ukrainie, Serhij Czernenko i Petro Burkowski – „kotwic rosyjskiej świadomości społecznej”, takich jak: faszyzm, nacjonalizm, nacjonaści, banderowcy, terroryści i agenci USA³¹. Tworzono obraz „faszystów na barykadach” i „heroicznego Berkutu”. W późniejszym czasie przeciwstawiano mieszkańców Krymu „nacjonalistycznym bandom” i „juncie”, batalionom karnym Gwardii Narodowej i Prawego Sektora. W filmach dokumentalnych wyprodukowanych przez rosyjską telewizję, odwołujących się w dużej części do manipulacji, przedstawiano ukraiński ruch wyzwolenczy jako taki, który jest prowadzony wyłącznie przez bezwzględne bojówki banderowców, sięgano przy tym do przykładów odwołujących do najbardziej prymitywnych instynktów. Przekonywano, że naród galicyjski jest innym narodem niż bratni naród ukraiński, a grekokatolicy to dawni prawosławni, którzy poddali się presji Kościoła katolickiego³². Mówiono, że zadaniem Rosji jest ochrona zarówno Ukraińców, jak i Rosjan – którzy tak naprawdę, jak już nieraz mówił Władimir Putin, są jednym narodem – przed zagrożeniem odradzających

²⁹ *Протесты в Киеве: украинцы не хотят ассоциации с ЕС*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1132773> [dostęp 28.10.2015]; *Советник Путина: Подписав соглашение с ЕС, Украина нарушит Договор о дружбе с Россией*, <http://korrespondent.net/ukraine/3201158-sovetnyk-putyna-podpysav-sohlashenye-s-es-ukrayna-narushyt-dohovor-o-druzhbe-s-rossyei> [dostęp 27.10.2015].

³⁰ Zob. P. Шутов, *op.cit.*, s. 14–15.

³¹ С. Черненко, П. Бурковський, *Як російські телеканали висвітлювали події в Україні. Моніторинг новин за січень 2014 – березень 2015 рр.*, w: *Протидія російській інформаційній...*, *op.cit.*, s. 25.

³² Zob. Бандеровци. *Палачи не бывают героями*, http://russia.tv/brand/show/brand_id/57932/ [dostęp 27.10.2015].

się nacjonalistycznych ruchów neofaszystowskich. Na przykład w lutym 2014 r. w mediach podano informację o niepokoju mieszkańców Symferopola i Sewastopola, którzy mówili o swoich obawach przed „nacionalistami” i ludobójstwem ludności rosyjskojęzycznej oraz poparci grup samoobrony Krymu i Władimira Putina. Po kilku tygodniach telewizja zaczęła już mówić o potrzebie „uwolnienia Ukrainy” od „banderowców” w interesie samych Ukraińców, którzy rozmawiają po rosyjsku i uważają Rosję za „bratni naród”³³.

6. „Dziel i rządź” zasadą rosyjskich mediów

Należy także zaznaczyć, że w wojnie informacyjnej Rosja nie tylko manipuluje istniejącymi obawami społecznymi czy mitami, lecz także tworzy informacje, które nie mają żadnego pokrycia w rzeczywistości. Na przykład 5 marca 2014 r. „Rossija 1” wyemitowała materiał mówiący o tym, że do Kijowa przyjechało 300 uzbrojonych amerykańskich najemników w celu przygotowania „czystek etnicznych” ludności rosyjskiej w Odessie i Lwowie, które miały być zrealizowane przez Prawy Sektor. Ta sama telewizja 25 maja informowała o prawdopodobnym zwycięstwie w wyborach prezydenckich przywódcy Prawego Sektora – Dmytra Jarosza. 5 grudnia 2014 r. kolejna rosyjska stacja telewizyjna powiadomiła o zamiarach Rady Najwyższej, by pozbawić 2 mln mieszkańców Donbasu ukraińskiego obywatelstwa³⁴.

Kolejnym zabiegiem rosyjskich mediów jest tworzenie informacji opartych na fałszywych źródłach: „Rossija 1”, odwołując się do informacji przekazanych przez tzw. Cyber-Berkut, mówi o tym, że demonstracje na Majdanie były zorganizowane przez działaczy społecznych za pieniądze USA i oligarchów. Następnie ta sama stacja na podstawie informacji z Internetu sugeruje, że winowajcami tragedii w Odessie są Żydzi i oligarcha Kolomojski³⁵.

W sporządzonym raporcie, do którego się odwołujemy, podkreśla się też fakt, że rosyjskie media świadomie przeciwstawiają sobie poszczególne mniejszości narodowe (o czym zresztą była już mowa), na przykład podkreślając antysemityzm nowej władzy w Kijowie. Później uwaga rosyjskich mediów skupia się na różnicach regionalnych Ukrainy – odmiennościach kulturowych, gospodarczych oraz sposobie postrzegania wspólnej historii. Na przykład intensywnie propaguje się informacje, że wschodnim i południowym regionom narzucani są galicyjscy bohatero-

³³ С. Черненко, П. Бурковський, *op.cit.*, s. 25.

³⁴ *Ibidem*, s. 27.

³⁵ *Ibidem*.

wie, język ukraiński, zapomina się o tym, że to właśnie „Donbas musi karmić całą Ukrainę”³⁶.

W czasie otwartego konfliktu zbrojnego rosyjskie media bardzo jasno rozgraniczyły dwie walczące strony: „dobrowolne bataliony” (*ополченцы*) i „karne bataliony” (*каратели*). W ten sposób odwoływano się do rosyjskiej świadomości masowej, sięgano do przykładów z II wojny światowej. W rezultacie społeczeństwo rosyjskie, choć również inne społeczeństwa z przestrzeni postradzieckiej, w których mit wielkiej wojny ojczyźnianej jest ciągle żywy, postrzega ten konflikt jako walkę strony dobrej – „dobrowolnych batalionów” z faszystami – ukraińskimi batalionami karnymi. Można by w tym miejscu przywołać słynny już w ukraińskiej i rosyjskiej przestrzeni informacyjnej wywiad z kobietą (pochodzącą z Zachodniej Ukrainy, ale mieszkającą w Słowiańsku), która twierdziła, że ukraińskie bataliony karne publiczne ukrzyżowały małe dziecko³⁷.

Podkreśla się także fakt, że rosyjskie media ściśle współpracują ze służbami specjalnymi, pomagając im w realizacji ich zadań. Przykładem może tu być porwanie i uwięzienie ukraińskiej wojskowej Olgi Sawczenko. Rosyjska prokuratura postawiła jej zarzut udziału w zabójstwie rosyjskich dziennikarzy, którzy zginęli w czasie walk w Donbasie. Za każdym razem, co jest wyraźnie podkreślane, rosyjskie media miały wyłączność na przekazywanie informacji o miejscu przebywania uwięzionej. W tym przypadku można by wnioskować, że widzowi jest przekazywana następująca informacja: każdy, kto będzie podejrzany o napaść na rosyjskich obywateli, będzie pojmany i ukarany przez rosyjskie władze, które posiadają do tego niezbędne środki i zaplecze. A to z kolei po raz kolejny potwierdza tezę o mocarstwowości rosyjskiego państwa.

Z przekonaniem możemy mówić o tym, że Rosja w walce o wpływy na Ukrainie zaczęła zakrojoną na szeroką skalę i dobrze zaplanowaną wojnę informacyjną. Zdając sobie sprawę ze specyfiki ukraińskiej przestrzeni informacyjnej, która w odróżnieniu od rosyjskiej nie jest skupiona w jednych rękach, sięga do najbardziej charakterystycznych narzędzi właściwych propagandzie i często odwołuje się do wzorów propagandy radzieckiej. Tworzy postać wielkiego przywódcy rosyjskiego i wielkiej Rosji, dbającej o ludność rosyjską, sięga do manipulacji informacją, tworzy fakty informacyjne, odwołuje się do mitów istniejących w świadomości społecznej państw postradzieckich. Starła się ożywić najbardziej skuteczną za

³⁶ Zob. *Харьков и Донецк не хотят кормить Майдан*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1243576&tid=105474#> [dostęp 27.10.2015]; *Доренко: быть нерусским на Украине – коммерческий проект*, <https://www.youtube.com/watch?v=9CVbMNVkxTk> [dostęp 27.10.2015].

³⁷ Zob. С. Черненко, П. Бурковський, *op.cit.*, s. 29.

czasów Związku Radzieckiego teorię spiskową, głoszącą zagrożenie kulturowe, gospodarcze i polityczne płynące z szeroko rozumianego Zachodu.

Bibliografia

- Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*, red. A. Åslund, M. McFaul, Washington, D.C. 2006.
- Wiele twarzy Ukrainy*, red. I. Chruślińska, P. Tyma, Lublin 2005.
- Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*, red. P. D'Anieri, Washington, DC and Baltimore 2010.
- Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja Krymska – studium przypadku*, „Punkt Widzenia OSW”, nr 42, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2014, s. 9–10.
- Hajduk J., *Władza i media we współczesnej Ukrainie*, w: *Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej. 20 lat doświadczeń*, red. A. Koseski, J. Wojnicki, Pułtusk 2011, s. 106–107.
- Lasswell H.D., *The Theory of Political Propaganda*, „The American Political Science Review”, Vol. 21, No. 3/1927, s. 627, http://www.jstor.org/stable/1945515?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents [dostęp 25.10.2015].
- Hayduk Y., *Ukraińska sfera publiczna*, w: *Dylematy rozwoju Ukrainy*, red. L. Hurska-Kowalczyk, Szczecin 2011, s. 104.
- Hoffman F., *On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats*, “War on the Rocks”, 28 July 2014, <http://warontherocks.com> [dostęp 20.12.2015].
- Kuzio T., *From Kuchma to Yushchenko. Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution*, „Problems of Post-Communism”, Vol. 52, No. 2, March/April 2005.
- Willson F.G., *A Theory of Public Opinion*, Chicago 1962, s. 160–161, za: Kuśmierski S., *Teoretyczne problemy propagandy i opinii publicznej*, Warszawa 1980, s. 87–88.
- Wilson A., *Ukraine's Orange Revolution*, New Haven–London 2005.
- Авторская программа Аркадия Мамотова*, http://russia.tv/video/show/brand_id/9361/episode_id/108505/video_id/108505/ [dostęp 29.10.2015].
- Бандеровци. Палачи не бывают героями*, http://russia.tv/brand/show/brand_id/57932/ [dostęp 27.10.2015].
- Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10 февраля 2007 г. Мюнхен*, <http://archive.>

- kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml [dostęp 25.10.2015].
- Доктрина информационной безопасности Российской Федерации, 9 сентября 2000 г.*, <http://www.scrf.gov.ru/documents/6/5.html> [dostęp 25.10.2015].
- Дугин А., *Русский мир*, <http://arcto.ru/article/1393> [dostęp 27.10.2015].
- Дуцик Д., *Українська інформаційна політика в умовах війни: критичні зауваження*, в: *Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії, Аналітичний звіт*, Київ 2015, s. 8, https://dl.dropboxusercontent.com/u/30479341/Telekritika_analytics_propaganda_2015.pdf [dostęp 27.10.2015].
- Евроинтеграция разделила Украину*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1147080> [dostęp 27.10.2015].
- Кто владеет СМИ в России: ведущие холдинги*, http://www.bbc.com/russian/russia/2014/07/140711_russia_media_holdings [dostęp 27.10.2015].
- Насікільки жителі різних регіонів України та деяких сусідніх країн близькі Вам за характером, звичаями, традиціями? (динаміка 2006-2007) (регіональний розподіл)*, http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=720 [dostęp 27.10.2015].
- Панарин И., *Вторая мировая информационная война. Как в ней победит Россия?*, <http://www.km.ru/spetsproekty/2015/09/28/mirovaya-ekspansiya-ssha/764831-vtoraya-mirovaya-informatsionnaya-voina-kak-> [dostęp 26.10.2015].
- Панарин И., *СМИ, пропаганда и информационные войны*, Москва 2012, http://propagandahistory.ru/books/Igor-Panarin_SMI--propaganda-i-informatsionnye-voyny/ [dostęp 27.10.2015].
- Протесты в Киеве: украинцы не хотят ассоциации с ЕС*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1132773> [dostęp 28.10.2015].
- Советник Путина: Подписав соглашение с ЕС, Украина нарушит Договор о дружбе с Россией*, <http://korrespondent.net/ukraine/3201158-sovetnyk-putyna-podpysav-sohlashenye-s-es-ukrayna-narushyt-dohovor-o-druzhbe-s-rossyei> [dostęp 27.10.2015].
- Украина и евроинтеграция: усилия ЕС пошли прахом*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1161927#> [dostęp 28.10.2015].
- Харьков и Донецк не хотят кормить Майдан*, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1243576&tid=105474#> [dostęp 27.10.2015].
- Доренко: быть нерусским на Украине – коммерческий проект*, <https://www.youtube.com/watch?v=9CVbMNVkxTk> [dostęp 27.10.2015].

Черненко С., Бурковський П., *Як російські телеканали висвітлювали події в Україні. Моніторинг новин за січень 2014 – березень 2015 рр.*, w: *Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії, Аналітичний звіт*, Київ 2015, s. 25, https://dl.dropboxusercontent.com/u/30479341/Telekritika_analytics_propaganda_2015.pdf [dostęp 27.10.2015].

Чи довіряєте Ви ЗМІ Росії? (динаміка, 2000–2013), http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=86 [dostęp 27.10.2015].

Шутов Р., *Російський інформаційно-психологічний вплив в Україні в контексті збройного конфлікту*, w: *Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії, Аналітичний звіт*, Київ 2015, s. 13, https://dl.dropboxusercontent.com/u/30479341/Telekritika_analytics_propaganda_2015.pdf [dostęp 27.10.2015].

Słowa kluczowe: Ukraiński kryzys, wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą, wojna informacyjna Rosji z Ukrainą, Ukraina, Rosja

Key words: Ukraine crisis, Russia–Ukraine hybrid war, Russia–Ukraine information war, Ukraine, Russia

Abstract

Russia–Ukraine Hybrid War: Determinants and Instruments

The paper aims at presenting determinants and instruments applied by Russia in its hybrid war against Ukraine. The aspect of information warfare will be emphasised in particular. This aspect seems significant due to the fact that Russia launched a wide-scale and well-planned information war in its struggle for power in Ukraine. As a consequence of information space in Ukraine not being consolidated around one particular entity (as opposed to the space in Russia), the war applies tools characteristic for propaganda and derives from models set by the Soviet propaganda. By means of diverse instruments, Russia moulds the image of the great Russia which looks after Russians, and manipulates information, creates false facts and draws on myths lingering in the consciousness of the post-soviet states. Russia plots, very much like Soviet Union did, a conspiracy theory accusing the West of being the origin of all cultural, economic and political threats.